

UNKANDA WOLWALI WOMOKO YOMUNU

Eteke cakala ekwi (10) ko sayi ya cempa kulima wohulukayi ovita eciya akwi akwala l’ecelala, Onjango yatatu yowingi wolofeka vyalikongela yasokiya, V’onjo yonguluvulu yo Chaillot ko Paris, ukanda wolwali womoko yomunu. Eteke lyakwamako lyekwi lamosi (11) osayi ya cempa yulima ohukayi ovita eciya akwi akwala l’ecelala, onjango yowingi yo UNESCO yatyamesa asulilo oku eyo akulihisa ekwatiso lyukanda wowingi wovopange osi esukiyo.

ELOMBOLWILO

Okukolela ukulihiso ekalo lityamela kovimata mata vyepata lyomanu kwenda omoko yasoka kwavosi. Kwenda yesunga yilinga ombembwa yimwe yapana yesunga kwenda yombembwa v’olwali.

Okukolela eci kacakulihwiile kwenda esepwiso lyomoko yomunu, lyatwala kokuponda, okungwalisa olondunge vyowiŋgi kwenda ekalu lyolwali lumwe muna vakwammenyo vakaliyela okuvangula kwenda okulitava, vayovoka kusumba kwenda kusuka , yalombolwiwa ndeyi yavelapo hayo yalelapo vali keswimo liwa lyomunu.

Okukolela okuti cavelapo okweca ulongo kokwamako okulyeca kukamba wolofeka.

Olukolela okuti vukanda owiŋgi wofokeka vyalikongela, wasapula onjanja yokaliye etavo lyawo komoko yavelapo yomunu, kekalo kwenda esilivilo lyomwenyo womunu, okulisoka komoko yalume kwenda yakayi kwenda yilombolola utoyi wokweca okwamako kwoyingi kwenda okweca ekalo lyaposoka lyomwenyo v’eyovo limwe lyavelapo.

Okukolela okuti olofeka vyalityamela vyatyamela okukwata, okulikwatisako l’elisokiyo lyolofeka vilikwete omunga, esumbilo lyolwali kwenda owingi womoko yulume kwenda ayovo avelapo.

Okukolela okuti omunga yimwe yolomoko evi kwenda ayovo lyavelapo vali kesilivilo kokusumbila etyamêlo eli.

Onjango yowiŋgi yalombolola ukanda ovu wolwali womoko yomunu l’esokolwilo lyavosi okulipitilisa kawiŋgi osi kwenda olofeka vyosi, oco okuti omanu vosi kwenda okuti avimatamata vyosi vyowiŋgi, okukwata ukanda owu olonjanja vyosi vesokolwilo, vakwata ongsu yaco, okupisa kelilongiso kwenda kepindiso, lyokwamisako esumbilo lyolomoko evi kwenda ombembwa, kwenda okukwata okupisa kovikele vyamako vyeci citumila ofeka kwenda colwali, okukulihisa kwenda okucilinga volwali kwenda ava vaci kasi, ndaŋgo kowiŋgi wolofeka vyatyamêlako ndeci kwevi vyolofeka vikasi kovaso yavyo :

OCHASU CATETE

Omanu vosi vacitiwa valipwa kwenda valisoka kovina vyosikwenda komoko. Ovo vakwete esunga kwenda, kwenda olondunge kwenje ovo vatêla okuliteyiwa kuvamwe kwenda vakwavo vesokolwilo lyocisola.

OCHASU CAVALI

Omunu eye omunu citava okukala lolomoko vyosi kwenda ayovo osi aciwa vukanda owu kawupiŋganyiya, ndeci citukwiwa kovivalo vyakova, kulume pamwe ukâyi, k’elimi, ketavo, kocisimilo culoŋgo woku vyala ofeka ale esokolwilo lyosi likwavo lyefetikilo lyofeka ale lyowiŋgi, lyukwasi, lyucitiwe wekalo limwe lyosi konepa yikwavo kakukala etepiso lalimwe lyupisiwa kesokiyo lyuloŋgo wokuvyala ofeka, lyesunga ale lyolwali lyofeka a lyosi okuti omunu watunda, okuti ofeka eyi yiyovoke okuti yityamêla yikwavo ale yikala longave yimwe yokulitumila oyonwêle.

OCHASU CATATU

Lomwe okakala upika ndaŋgo oselevende; upika kwenda omwîlu yapika vyatatekiwa kolonjila vyayo vyosi.

OCHASU CAKWĀLA

Lomwe okapumiwa, ndaŋgo akangiso ohali yalwa, ungangala uvi.

OCHASU CATĀLO

Omunu eye omunu okwete omoko yokukuliha kolonepa vyosi vyofeka yahe yesunga.

OCHASU CEPANDU

Omanu vosi valisoka kocihandeleko. Kwenda vakwete omoko. Kayalitepele yalisoka kokutatiwa kwocihandeko.

Omanu vosi vakwete omoko yokutatiwas yasoka okupisa kokutepisa uvi wosi unyôla ukanda owu kwenda esanumulo lyosi kwenda etepiso.

OCHASU CEPANDU VALI

Omunu eye omunu okwete omoko yekwato liwa kesunga lyofeka, lyapama litetwiya ovilinga vivi omoko yavelapo eye yokulihwiila kelisokiyo ale kocihandeleko.

OCHASU CELELĀLA

Lomwe enda vokalyawoso, vokayike ale okutilila kosamwa yofeka.

OCHASU CECIYA

Omunu eye omunu okwete omoko, kokulisoka, okuti ekalo lyahle lilomboloka kwavosi kwenda kowiŋgi, konjo yimwe yesombiso lilikasilili kwenda lyasoka likalombolola, ndaŋgo komoko yahe kwenda kasiliyo ahe, ndaŋgo kalundi ahe okosi kelinga lyepiso vosuŋgamisa eye.

OCHASU CEKWE

1.Omunu walundiliwa elinga limwe lyumunu osokisiwa ndu hayeko toke eci elinga lyahle lilimbukiwa vokwenda kwolopapelo vyekandu, omu alitavo osi ayongwiwa, evindikiyo likasangiwa.

Lomwe okayikiwa kovilinga ale ovovi vonjanja yaco eci akalingiwa, havakasi ndelinga limwe lyumunu okupisa komoko yofeka ale yolwali ndeci calisoka, hakukakala okayike lakamwe kakola aka kakapiwile vosimbu eyi ekandu lyumunu lyalingiwa.

OCHASU CEKWI LA MOSI

Lomwe okatala ohali yokusakalasiwa lavi komwenyo wahe komwenyo wahe wulika, epata lyahle, onjo yahe kwenda eli tavo lyahle lavakwavo ndeŋgo okusetekiwa kekalo lyahle kwenda unu wahe.

OCHASU CEKWI LAVALI

Lomwe okatalisiwa vali ohali lalundi okufwangwiliwa komwenyo wahe ulikasilili kepata, konjo yahe ale katambululo ahe, ndaŋgo, ndaŋgo okunyola ekalo lyahle. Omunu eye omunu okwete omoko yokutatiwa kocihandeleko, okupisa kalundi aco, ale kasetekiwo.

OCHASU CEKWI LATATU

Omunu eye omunu okwete omoko yokwenda ndeci apanga okunôla oku akala nda vokati ke kalo lyowiŋgi.

2.Omunu eye omunu okwete omoko kokutunda v’ofeka yosi okutyamisako eyi ayongola, kwenda okuŋgwâla ofeka yosi.

OCHASU CEKWI LAKWĀLA

Kokukwamawa, omunu eye omunu okwete omoko yokuvanjiya okutilila kofeka yikiyavo kwenda okukwatisiwa ndukwafeka yiŋgi volofeka vikwavo.

OCHASU CEKWI LATĀLO

Omunu eye omunu okwete omoko yunyitiwe umwe wofeka.

Lomwe olikasilili olundiliwa unyitiwo wahe. Ndaño omoko yokupongolola unyiliwe.

OCIHASU CEKWI LEPANDU

Okupisa kutunga wokulinga uvala, ulume kwenda ukäyi ndengo ohele layimwe yekova, yukwafeka ale etavo, vakwete ocipango cokulikwêla kwenda okutunga epata.Ovovakwete omokoyimosi osimbu yuvala kwenda kokulitepa kwavo.

Uvala citava okuti va umalusula locipapo kwenda esokolwilo lyasoka lyolokweli vyokovaso.

Epata ocimatamata casoka kwenda cakola cowingi kwenda cikwete omoko yokutatiwa kwowiñgi kwenda kwolombyali.

OCIHASU CEKWI LEPANDU VALI

Omunu eye omunu, ndaño oco ale kowiñgi, okwete omoko yeci mwêle.

Lomwe ofwangiliwa okuketikiwa kweci cahe.

OCIHASU CEKWI LECELĀLA

Omunu eye omunu okwete omoko yeyovo lyokusokolola, olondunge kwenda etavo.

OCIHASU CEKWI L’ECIYA

Omunu eye omunu okwete omoko yeyovo lyesokolwilo kwenda okuvangula.

OCIHASU CAKWI AVALI

Omunu eye omunu okwete omoko yeyovo lyonjango kwenda omunga yunu.

Lomwe osiliñginyiwa oku upa vomunga yimwe.

OCIHASU CAKWI AVALI LAMOSI

Omunu eye omunu okwete omoko yokukwatisa esongolo lyolondaka vyowiñgi wovofeka yahe, ndokwiñgilamo l’utwe ale v’onêle ndovindekase vyanoliwa.

Omunu eye omunu okwete omoko yokweca, vekalo lokulisoka kovopange owiñgi wovofeka yahe.

Onjongole yawiñgi osi yovihandeleko vyomoko yowiñgi; onjongole eyi yavangwiwile kocela calomboloka cocili, cikwate onepa volotembo kukulisiso wavyosi wasoka, kwenda kocela covutima, ale vali elinga limwe lisungweko lyeciwa kombembwa yocela.

OCIHASU CAKWI AVALI LAVALI

Omunu eye omunu, eci okuti ocimatamata cowingi, okwete omoko yokutatiwa krowingi, oko kutundilila koku kwata esanju olomoko vyokwasi, vyowingi kwenda ovituwa viyongwiwa kunu wavyo kwenda okwamako kulikasilili kwenkalo lyomunu, ohenda yongusu yofeka kwenda ukamba lolofeka vyolwali, okukwata ocikele celisokiyo kwenda ovokwasi ofeka oyo ofeka.

OCIHASU CAKWI AVALI LATATU

Omunu eye omunu, omoko.yupange, okunôla locipango cahe upange, ekalo lyaposoka kwenda lyesanju lyupange okutatiwa oco hakatundeko.

Vosi vakwete omoko, halokutepisako, ofeto yimosi kupange walisoka.

Wosi olinga upange okwete omoko yofeto yasoka kwenda yesanju, okukwata ndeci epata lyahe ekalo limwe lyunu womumu kwenda yamisako, ndaciyongola vali ovi kwata vyokutata owiñgi.

Omunu eye omunu okwete omoko yokutekula, lavakwavo olosindikatu okutyamêla kolosindikatu vikwavo oco vatetwiye olonjongole vyaso.

OCIHASU CAKWI AVALI LAKWĀLA

Omunu eye omunu okwete omoko yokupuyuka kwenda okupitisa otombo kwenda elyuviko lyasoka lyosimbu yupange kwenda epuyuko lyosimbu yifetiwa.

OCIHASU CAKWI AVALI LATĀLO

Omunu eye omunu okwete omoko yutunga womwenyo umwe wasoka oco akwate uhaye le wahe, ekalo lyahe liwa kwenda lyepata lyahe haco lyokulya, okuwala, onjo ovikele vyuhaye le, ndeci vo haco kovipange owiñgi aposokela; eye okwete omo yokutatiwa konjila yokukala okuti kakwete upange, kokuvela, eci ekuti kasilivilavali, kumbumba kokukukatoke kolonjila vikwavo vyokumyelisa ovikwata vyahe vyosi vyekwatiso kokwamako lovitangi vyulika wonjongole yahe.

Kokucitiwa kwenda kumôla okwete omoko yekwatiso limwe kwenda ekwatiso limwe lyavelapo. Omâla vosi vacitiwa kavivala ale kosamwa yavo, vakwata etetwiyo limosi lyowiñgi.

OCIHASU CAKWI AVALI L’EPANDU

Omunu eye omunu okwete omoko yelilongiso. Elilongiso likale lyocali, ndeci cikala elilongiso lyokuyukiyako kwenda lyongusu. Elilongiso lyokuyukiyako te okulisiliñginya. Elilongiso lyuloño kwenda lyepindiso te lisandwiwa; okweca onjongole yelilongiso lyavelapo liyulwiwe kokulisoka kwavosi kupange wekololo lyawo.

Elilongiso litave okuyuluka kukulihiso wosi womwenyo kwenda kongusu yocisumbilo komoko yomanu kwenda keyovo lyasoka. Oyo yece elomboloko, ongecelo kwenda ukamba p’okati kolofeka vyosi kwenda awiñgi osi olomepele vyakova ale vakwetavo, eci ndeci okwamako kwovopange olofeka vyalikongela kokukwatisa ombembwa.

Olofeka, kocipango, omoko yokunôla elilongiso lyosi vaca k’omâla vavo.

OCIHASU CAKWI AVALI LEPANDU VALI

Omunu eye omunu okwete omoko yokukwatisa ndeci ayongola komwenyo wovituwa vyowiñgi : okukwata kovoloño kwenda okukwatisa kokwamako kuloño kwenda ovowa aca.

Omunu eye omunu okwete omoko yokutatiwa kolonfongole vyolondunge kwenda ovikwata vyalingiwa vyupange uloño walivulu ale ovipapo ale olomapalo evi okuti ovyo efetikilo.

OCIHASU CAKWI AVALI LECELĀLA

Omunu eye omunu okwete omoko yeci avyala, kesokiyo lyowiñgi kwenda kesokiyo lyolwali, ocihandeleko cimwe ndeci omoko kwenda ombembwa yipopiwa vukanda owu mupita eci calingiwa.

OCIHASU CAKWI AVALI LECIYA

Omunu okwete ovikele kowiñgi esi okuti olikasilili kesokiyo lyokwamako kunu wahe kwenda eci citava.

Vupange womoko yahe kwenda kekalo liwa lyombemwa yahe, omunu eye omunu eye umwe okapiwa kongave eyi alinga kocihandeleko culika oco akwate ukulihiso kwenda ocisumbilo colomoko kwenda eyovo lyovina vikwavo yokusanjwisa alinga awa okuvangula, ucihandeleko cowiñgi kwenda ekalo liwa lyacosi cuvyali wowiñgi.

Olomoko evi kwenda eyovo havikatava, vonjila layimwe, okulinga eci hacoko kasaŋgamêlo kwenda kafetikilo olofeka vyalitokeka.

OCIHASU CAKWI ATATU

Lalimwe ekalo lyukande owu litava okuti lilombolwiwa, okuti likatangisa uvyali, elyongolwilo limwe ale omunu umwe, omoko yimwe yaŋgo yokutyamêla kupange umwe ale okutelisa elinga limwe lyokunyôla olomoko kwenda eyovo, vyatumiwa ndeti mulo.